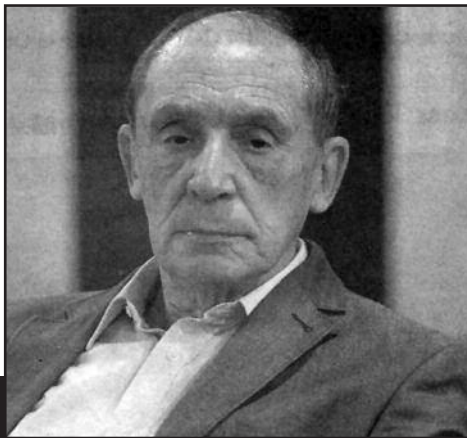

La nacionalitat com a sentiment de pertinença a una nació

Òscar RIBAS i REIG

La nacionalitat és un concepte polisèmic que té una gran importància en les ciències socials: el dret privat, el dret constitucional i les relacions internacionals. Pot referir-se, en primer lloc, a la ciutadania o nacionalitat jurídica-administrativa. S'obté quan es rep el passaport d'un estat determinat: genera drets i obligacions recíprocs i defineix la subjecció d'una persona a un concret ordenament jurídic. L'altre significat engloba el concepte de la nacionalitat política i social: de sentiment de pertinença a un grup social de forta personalitat identitària, que suposa la identificació amb el caràcter nacional d'un poble.

Però tal vegada la definició més apropiada i més ajustada als meus propòsits en comparèixer davant vostès sigui la que vincula la nacionalitat al sentiment de pertinença. Va ser formulada per Isaiah Berlin, president de l'Acadèmia Britànica entre 1974-1978, en l'obra *Dos conceptes de la llibertat*: "Quan estic entre la meua gent, ells m'entenen com jo els entenc a ells i aquest enteniment em produeix la sensació de ser quelcom en el món." Aquesta idea va ser desenvolupada pel seu biògraf, Michael Ignatieff de la manera següent: "Pertànyer és entendre els codis tàcits de la gent amb la que convius. Ser nacional és saber que seràs entès sense necessitat d'explicar-te, que vius conjuntament amb els demés una mateixa història i un projecte comú per l'esdevenidor. En resum, la gent parla el teu idioma." Per això la llengua, juntament amb el territori, la història i els objectius de futur comuns, és un element essencial de pertinença a la nació. Això explica en part per què la defensa de la llengua és una causa nacionalista tan emotiva. La llengua, la història i una mateixa cultura proporcionen la forma més essencial de pertinença. I en conseqüència "una persona pot, naturalment, ésser compresa en llengües i en països diferents al propi. Fins i tot es pot retrobar la 'pertenença', fins i tot a l'exili. Però l'afirmació nacionalista és que la 'pertenença plena', la càlida sensació que la gent entén no solament el que dius, sinó el que vols dir, solament és possible quan estàs entre la teua pròpia gent en la teua terra".¹

En el context del pensament que s'imposà com a ideologia constitutiva de l'estat-nació a partir del segle XIX, la unitat de llengua, territori, història i futur comú coincidí amb el concepte de nació. Aquest també és un concepte polisèmic. La paraula *nació*, en el sentit estricte, té

dues accepcions: la política i la cultural. En l'àmbit jurídicopolític, la nació s'identifica amb l'Estat sobirà, mentre que la *nació cultural* és un concepte socioideològic més subjectiu i ambigu que l'anterior. A grans trets es pot definir com una comunitat humana amb certes característiques comunes "a qui la història li ha conferit el sentit eticopolític, no metafísic universalment vàlid: l'interès general de la comunitat (nació) ha de prevaldre sobre el particular dels seus membres."²

La coincidència del concepte de la nacionalitat jurídicoadministrativa amb el de la nacionalitat cultural està estretament relacionada amb l'aplicació de l'anomenat principi de nacionalitat, i depèn de la identificació més o menys total que hi pot haver entre nació i Estat. Històricament, la idea que la nació i l'Estat són el mateix es va pretendre generalitzar a Europa després de la Primera Guerra Mundial (com a conclusió dels anomenats *14 punts de Wilson*). Més endavant es va intentar estendre a la major part del món. Això va esdevenir després de la Segona Guerra Mundial, com a resultat dels anomenats *processos de descolonització*. Val a dir que l'objectiu no ha estat impossible de dur a terme a la pràctica a causa de la multiplicitat d'identitats que coincidien en el territori dels mateixos estats i la consegüent confusió entre diferents comunitats, cultures i llengües, religions, territoris i fronteres.

Què ens depara el futur? Segons George Friedman, "L'any 2050 els països industrialitzats perdran població a un ritme espectacular". Tot seguit es pregunta, "Quin serà el resultat més immediat de la reducció de la població mundial?" I respon: "De manera planera i simplificada, en la primera meitat del segle XXI, la disminució provocarà, en els països industrialitzats, una important manca de mà d'obra. El veritable problema serà induir a la mà d'obra forana a que hi acudeixi. Alguns països arribaran a pagar perquè la gent hi vagi a viure."³ Sabem prou bé que la població europea minva i envelleix, fent per manera que creixin els índex de dependència. Diu Lamo de Espinosa, "dels trenta països del món amb un percentatge més alt de població de més de seixanta anys, ni més ni menys que vint-i-nou són europeus".⁴

Avui dia, tal com constaten Tony Judt i Timothy Snyder, "quasi bé tots els països d'Europa viuen una gran confusió sobre com ensenyar el seu passat i quin fruit treure d'aquest passat".⁵ Si és certa la profecia de Friedman (i no hi ha cap raó lògica perquè no es compleixi), els estats del nostre entorn, que s'han llençat a crear una entitat postnacional fonamentada en l'euro –si és que volen salvar la seva ànima global i la seva autèntica unitat moral que els fa fer el que són–, es veuran obligats a redefinir amb noves estratègies les respectives polítiques demogràfiques i les condicions per accedir als immigrants a la nacionalitat dels diferents estats. De fet, Alemanya ja exigeix als aspirants a la nacionalitat un examen previ d'assimilació.

Andorra ha estat fins ara un Estat autènticament uninacional: l'Estat coincidia amb la nació, amb una única cultura comuna, una llarga història comuna, uns mateixos valors construïts conjuntament en el transcurs de generacions, i uns objectius comuns de futur. Tot això conforma la identitat nacional andorrana que s'adiu amb la definició de la Unesco: "el conjunt de coneixements i valors que malgrat no haver estat objecte de cap ensenyament específic, tots els membres de la comunitat coneixen perfectament." És a dir, són valors i coneixements que formen part d'un inconscient, i l'inconscient és quelcom d'intractable. Ni pot compartir-se, comprar o vendre, ni pot intercanviar-se i per això, es converteix en la identitat nacional andorrana.

Fins a quin punt és transcendent el sentiment de pertinença a la nació? Els anomenats drets econòmics de residència i establiment, són suficients per atorgar la categoria de nacional? És

admissible per ser subjecte al dret nacional solament una mera demostració de la residència d'un temps en un territori? O bé l'òptim seria definir polítiques d'assimilació i/o d'immigració orientades a homogeneïtzar i millorar la identitat pròpia, i enriquir-la amb la incorporació del millor de les cultures foranes? En una enquesta del CRES de final dels anys 2005 quedava expressament reflectit que un percentatge molt superior al 50% de les persones enquestades d'origen estranger que havien accedit a la nacionalitat andorrana no tenien cap sentiment d'andorranitat, sinó que hi havien accedit per raons de caire pràctic. La nostra legislació parteix de la premissa que els anys de convivència fixats per llei per accedir a la nacionalitat andorrana han de ser suficients per desenvolupar el sentiment de pertinença. Tanmateix, tot i que les enquestes del mateix CRES confirmen que el sentiment d'andorranitat sol augmentar proporcionalment als anys de residència,⁶ no en podem treure avui clars indicis d'una evolució positiva de la situació global.

La tendència és que, si no s'aporten solucions, Andorra esdevingui un Estat multinacional, amb els conflictes naturals entre diferents cultures per esdevenir cultura o identitat dominant. Si ens proposem enfocar el debat de la nacionalitat i doble nacionalitat amb la responsabilitat i rigor, és bàsic tenir ben clara la diferenciació entre nacionalitat *de passaport* i la nacionalitat que engloba el sentiment i la identitat. Tinc la impressió personal que massa sovint es confonen les dues accepcions. Aquí rau el nus gordià del debat. Sembla com si ens fes por encetar-lo. Però per un petit Estat limitat en territori i població com el nostre, és fonamental definir polítiques d'assimilació que puguin ser realment eficaces.

Una assimilació mai no podrà ésser massiva, ni immediata. Necessita un cert espai de temps de convivència natural entre la societat que vol assimilar i aquell que vol ser assimilat. L'assimilació és fonamentalment una qüestió de voluntats d'ambdues parts, i de recíproques lleialtats.

En la meua intervenció en aquesta mateixa universitat, el mes d'agost del 2008, ja assenyalava que per mi era evident que el problema de l'estrany no es planteja solament per la distància cultural (en el sentit omnicomprensiu de la paraula) entre la població que acull i la població que entra, sinó que és també un problema de dimensions, del *quantum* d'immigrants, en un espai temporal curt. Una població forana del 10% sol resultar una quantitat que es pot assimilar fàcilment. Si és del 20% probablement no serà tan fàcil, i amb un 40 o 50% és probable que hi hagi una forta resistència.

En aquella compareixença citava Anna Triandafyllidou (actual directora del programa de recerca de governança global de la Comissió Europea, membre de la Fundació Hel·lènica per a la política europea i estrangera i investigadora del Centre Robert Schumann de Florència), la qual compartint l'opinió de Sartori fa ressò⁷ de criteris explicitats pels experts segons els quals sobrepassar el nombre d'immigrants del 8 al 10% de la població total és un factor de perill per a l'estabilitat cultural de la societat. Altres sociòlegs situen el sostre en el ritme de la seva arribada, que –diuen– no ha de sobrepassar el 0,5% anual.

Els que tenim una certa edat som testimonis de l'assimilació impecable a la nació andorrana dels refugiats polítics a conseqüència de la Guerra Civil espanyola, normalment procedents de la veïna Catalunya i encara la més impecable de les dues onades d'immigrants en la dècada dels anys 50 del segle passat, els primers procedents de Galícia (els *canteiros*) i els segons d'Andalusia. La immigració va ser pausada i donà temps a la seva assimilació. L'ideal –repeteix– seria la coincidència entre nacionalitat administrativa (passaport), que atorga els drets,

amb la nacionalitat política i/o social (sentit de pertinença a la nació), que genera obligacions. Sense compartir una mateixa nació és impossible que estimem el mateix Estat. I la millor manera de saber què significa per a un poble tenir un estat uninacional, i com aquest actua en les seves vides, és viatjar a nacions que mai no han tingut un Estat propi.

Em permeto esmentar una anècdota, viscuda per mi a mitjan anys 70 del segle passat, que –penso– pot exemplificar una situació conceptual, encara que malauradament ja és històrica. Abans de l'any 80 del segle passat, els dos sistemes educatius a Andorra depenien, els uns del govern francès i els altres del govern espanyol, que eren els que els costejaven. En conseqüència, els programes educatius eren l'espanyol i el francès, i per tant les llengües eren exclusivament la francesa i l'espanyola segons el sistema escollit per l'alumne (no hi havia encara Escola Andorrana). El Consell General aspirava que ambdós sistemes incorporeassin als plans d'estudis l'ensenyament de la llengua catalana com a principal. En una reunió amb una delegació de responsables polítics d'un país veí, a la qual vaig assistir, una autoritat forana va preguntar quin podia ser l'interès per als 20.000 habitants d'educar-se en una llengua minoritària, quan es trobaven al bell mig de dues grans cultures, i on les respectives llengües parlaven milions de persones arreu del món. La resposta d'una significada autoritat andorrana va ser, al meu entendre, digna de ser emmarcada: "precisament per això, perquè som 20.000 i vostès 80 milions."

La identitat cultural d'una nació, i consegüentment la de la totalitat d'un Estat uninacional, té dues bèsties negres: l'individualisme i el cosmopolitisme. Frantz Fanon diu a *Les damnés de la terre*⁹ que "La debilitat clàssica, quasi congènita, de la consciència nacional no és únicament la conseqüència de la mutilació de l'home colonitzat pel règim colonial. També és el resultat de la mandra de la burgesia nacional, de la seva indigència, i de la formació profundament cosmopolita del seu esperit." Fanon, psiquiatre nascut a la Martinica, col·laborà amb els rebels d'Algèria els anys 50. L'esmentada cita es refereix als pobles colonitzats, però es pot generalitzar a totes les nacions o estats de reduïdes dimensions. La cita convida la burgesia i els intel·lectuals a implicar-se seriosament en un projecte d'assimilació.

Des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial, vivim en una economia cada dia més global. Un mercat global ha limitat la sobirania i la llibertat de maniobra dels estats-nació. Un mercat global de les idees i de les formes culturals s'imposa. Al segle passat hi ha hagut tres grans reordenaments del sistema europeu dels estats-nació. La primera a Versalles, l'any 1918, quan van ser creats nous estats a l'Europa oriental sobre les restes dels imperis austrohongarès, rus i otomà. La segona el 1945, quan Roosevelt, Stalin i Churchill van distribuir Europa occidental i oriental en dos camps d'influència, i la tercera entre 1989 i 1991, quan s'enfonsà l'imperi soviètic i a l'ensens ho feren els règims comunistes. El que caracteritza aquesta darrera etapa és que, salvat el cas de Txèquia i Eslovàquia, en què el divorci entre nacions va ésser civilitzat, en dotzenes de casos es va produir un conflicte sagnant, com als Balcans i Txetxènia.

El globalisme postnacional solament interessa a grans nacions. Ha suposat caos i violència a nombroses petites nacions massa dèbils per defensar la pròpia identitat. El que ha passat a Bòsnia hauria de fer reflexionar a tots els que creuen en la possibilitat de la convivència en un sol Estat d'un multinacionalisme no integrat per l'assimilació. Malgrat els intents per passar a una era postnacional, no veig com es pot assolir de moment. La dinàmica sembla contrària, pel que fa a Europa: els casos de Bèlgica, Escòcia, el País Basc, Catalunya, els països bàltics o el Quebec, on les nacions dominants en el seu Estat dificulten crear-ne un de propi, en són la prova.

Des d'Aristòtil fins al segle XX s'ha fet de l'homogeneïtat dels diferents pobles una condició necessària per assegurar una estabilitat identitària i una cohesió social que assegurés a l'ensems el seu progrés econòmic. I cal dir que de la mateixa manera que les identitats nacionals es basteixen a l'entorn de la nació, en un petit país es poden destruir amb molta més facilitat quan es perd el sentit de pertinença a un grup nacional i a un territori. Un títol (passaport), uns drets econòmics i de residència, sense el sentiment no són suficients. L'assimilació és absolutament necessària perquè, com deia Benda:⁹ "un poble (nació) ha de formular-se una concepció dels seus drets i de les seves obligacions inspirant-se en l'estudi del seu especial geni, de la seva història, de la seva posició geogràfica, de les especials circumstàncies en que es troba, i no en els imperatius d'una suposada consciència de tots els temps i de tots els llocs." Moltes gràcies.

Òscar Ribas i Reig,
empresari i excap de Govern d'Andorra

Notes

- 1- Michael Ignatieff *Blood and belonging*. Londres: BBC Books, 1993.
- 2- Joan Antoni López Burniol *La crisi d'Europa*. Barcelona: Cercle d'Economia, 2012, pàg. 122.
- 3- George Friedman *Los próximos cien años*. Barcelona: Ediciones Destino, 2010, pàg. 25-26.
- 4- Emilio Lamo de Espinosa *Les crisis d'Europa*. Barcelona: Cercle d'Economia, 2012, pàg. 59.
- 5- Tony Judt i Timothy Snyder *Pensar el siglo XX*. Santillana Ediciones, 2012, pàg. 270.
- 6- Josepa Batalla; Mònica Iglesias; Joan R. Micó; Mercè Casals *Andorra a l'enquesta mundial de valors* (CRES, 2009): "el temps de residència [...] és una variable clau per explicar el sentiment de pertinença, de manera que entre les persones estrangeres que fa més anys que viuen a Andorra augmenta la proporció de les que se senten del país."
- 7- *La Vanguardia* (20-6-2007).
- 8- Franz Fanon *Les damnés de la terre*. París: La Découverte, 2002.
- 9- Julien Brenda *La trahison des clercs*. Gallimard, 1964, pàg. 80-81.